

अर्जुनविषादयोगः

viṣāda *m* - смущение, отчаяние, слабость;

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

samave (sam-ava-√i) II P. - собираться, сходиться;

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥

māmaka - мой;

rāṇḍava *patron.* - Пандава, pl. пятеро сыновей Панду;

संजय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

anīka *n* - лицо, фасад; середина, острие, край; шеренга, строй, войско;

vy-√ūh (I Ā., p.p. vyūḍha) - растягивать, разделять, выстраивать в боевой порядок, приводить в порядок;
p.p. необъятный, широкий, просторный;

आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

samīf - войско, армия;

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

iṣvāsa *m* - лук, стрелок из лука (*букв.* мечущий стрелы);

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥

yuyudhāna, virāṭa, drupada - имена собственные;

mahāratha *m* - большая колесница; могучий воин, сражающийся на колеснице;

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।

dhṛṣṭaketu, cekitāna - имена собственные;

vīryavānt - сильный, отважный, мужественный;

पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥

purujit, kuntibhoja, śaibya - имена собственные;

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।

yudhāmanyu, uttamaujas - имена собственные;

vi-√kram (I U. vikramati/vikramate; IV P. vikramyati, p.p. vikrānta) - идти большими шагами, нападать, наступать, быть смелым;

सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

saubhadra *metron.* - сын Субхадры Абхиманью;

draupadeya *metron.* - сын Драупади;

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।

viśiṣṭa (p.p. om vi-śiṣ) - отличный, выдающийся, отличающийся ч.-л., одаренный;

ni-√budh I U. - выслушать, внять; узнавать;

नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥

nāyaka *m* - предводитель, вожь, полководец; герой (драмы), муж;

sainya - военный, *m* солдат, армия;

sañjñā *f* - сознание, память, чувства, понимание, название, имя;

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।

bhiṣma, karṇa, kṛpa - имена собственные;

samitiñjaya - побеждающий в битве;

अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

aśvatthāman, vikarṇa - имена собственные;

saumadatti *patron.* - сын Сомадатты Бхуришравас;

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।

नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

praharaṇa *n* - борьба, нападение, уничтожение, оружие;

viśārada - сведущий, искусный, ловкий;

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।

paryāpta (p.p. *om* pari-√āp) - совершенный, законченный, достаточный, взрослый;

abhi-√rakṣ I P. - хранить, защищать, выращивать;

पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीष्माभिरक्षितम् ॥ १० ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।

ayana - идущий; *n* - ход, бег, путь;

yatuābhāgam *adv.* - на своем месте, на соответствующем месте;

ava-√sthā (I U., p.p. *avasthita*) - оставаться, находиться, быть;

भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।

harṣa *m* - радость, восторг, волнение;

pitāmaha *m* дед (по отцу); прародитель; эпитет Брахмы;

सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥

nāda *m* звук, вой, рев;

vi-√nad I P. - раздаваться, звучать;

śaṅkha *m, n* - раковина;

dham, pra-√dham I P. - дуть, играть (на духовом инструменте);

pratāpavant - величественный; известный, знаменитый;

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

bherī *f* - литавра;

paṇava *m* - маленький барабан, вид цимбал;

ānaka *m* - барабан;

gomukha *m* - вид муз. инструмента (рог);

सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलो ऽभवत् ॥ १३ ॥

abhi-√han II P. - бить;

tumula - шумный, бурный; *m* шум, волнение;

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।

haya - *m* лошадь;

syandana *m, n* - колесница;

माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

mādhava - весенний; *patr.* имя *собств.*, Кришна;

पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।

hṛṣikeśa (hṛṣika-īśa) - владыка чувств, эпитет Вишну и Кришны;
dhananājaya (dhanam-jaya) - Завоеватель богатств, эпитет Арджуны;
pāñcajanya, devadatta, paundra - названия раковин;

पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

vṛkodara (vṛka-udara) - Волчьебрюхий, эпитет Бхимасены;

अनंतविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

anañtavijaya, sughoṣa, mañi-puṣpaka - названия раковин;

नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।

sikhaṇḍin - имя собственное;

धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥

aparājita - непобедимый;

virāṭa, dhṛṣṭadyumna, satyaki - имена собственные;

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।

सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।

ghoṣa *m* шум; крик;

vi-√dar (IX P. vidṛṇāti; p.p. vidṛṇa) рвать, разбивать, ломать; трескаться; делить, разделять; *caus.* взрывать, разрывать

नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयत् ॥ १९ ॥

vyanu√nādaya (*caus.* от vi-anu-√nad) - заставлять звучать, наполнять шумом,

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।

vyavasthā (vi-ava-√sthā) I U. - останавливаться, устанавливаться, отделять от ч.-л.;

kaṇi *m* обезьяна;

dhvaja *m, n* - знамя, флаг, знак, признак;

प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ २० ॥

ud-√yam (I P. p.p. udyata) - поднимать; предлагать, направлять, трудиться над ч.-л.;

śastra-sampāta *m* - выстрел, битва;

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

अर्जुन उवाच

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मे ऽच्युत ॥ २१ ॥

acyuta - непоколебимый; вечный (эпитет Вишну и Кришны);

यावदेतान्निरीक्षे ऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।

nir-√īkṣ (nis-√īkṣ) I Ā. - видеть; рассматривать;

कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्नणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

samudyama *m* - подъем, старание, усердие, готовность;

योत्स्यमानानवेक्षे ऽहं य एते ऽत्र समागताः ।

avekṣ (ava-√īkṣ) I Ā. - смотреть на, обращать внимание, ожидать, наблюдать, замечать;

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

संजय उवाच

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।

guḍākeśa (guḍā-keśa) - имеющий густые волосы, *эпитет Арджуны*;

सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।

pramukhataś adv. - перед;

mahīkṣitā m - царь, владыка земли;

उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥ २५ ॥

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृन्पितामहान् ।

आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सखीस्तथा ॥ २६ ॥

mātula m - дядя, брат матери;

sakhī m - друг, товарищ; свояк, муж сестры жены;

श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।

śvaśura m - свекр, тесть;

तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धून्वस्थितान् ॥ २७ ॥

bandhu m - родственник, друг, супруг;

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

kṛpā f - сострадание;

vi-√ṣad (vi-√sad) I P. - смущаться, быть печальным, страдать;

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥

svajāna m - родственник, родня;

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।

gātra n - тело, член тела;

√sad (I P. sīdati; p.p. sanna) - сидеть; опускаться; быть побежденным, погибнуть, бледнеть;

pari-√śuṣ IV P. - высушить, осушить;

वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥

vepathu m - волнение, дрожь;

romaharṣa (roma-harṣa) m - поднятие волосков на теле, волнение, содрогание;

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ।

gāṇḍīva m, n - лук Арджуны (*имя собственное*);

√srañs I Ā. - падать, идти, тонуть;

pari-√dah I P. - гореть кругом, поглощать огнем, пересыхать;

न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

ava-√sthā I U. - оставаться, находиться, присутствовать, быть;

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

nimitta n - цель, причина; знак, предзнаменование;

viparīta (p.p. от vi-pari-√i) - превратный, противоположный, плохой;

keśava - длинноволосый, пышноволосый; *эпитет Кришны*;

न च श्रेयो ऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

āhava *m* - борьба, спор, сражение;

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

√kāṅkṣ (U. I kāṅkṣati/kāṅkṣate, p.p. kāṅkṣita) - желать;

किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

येषामर्थे काङ्क्षतं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।

त इमे ऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

śyāla *m* - шури́н, брат жены;

sambandhin - связанный, родственный, принадлежащий к (+Gen.);

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतो ऽपि मधुसूदन ।

ghnat - p.pr om √han;

madhusūdana (madhu-sūdana) - победитель демона Мадху, *эпитет Вишну и Кришны*;

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

hetu - *m* причина, основание, довод; *Abl. praep.* вследствие, с целью, из-за, ради, для;

kṛta (p.p. om √kar) сделанный; *In. Loc. praep.* ради, из-за, для;

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।

janārdana (jana-ardana) волнующий людей, *эпитет Вишну или Кришны*;

पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

ā-√sri I U. - прибегать к помощи к.-л., отправляться, опираться, выбирать;

ātatāyin - намеревающийся убить к.-л. (*букв.* чей лук натянут);

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।

lobha *m* - жадность, алчность, корысть; желание, вождление; стремление к ч.-л. (+Gen., Loc.);

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

kṣaya *m* - уничтожение, гибель;

droha *m* - обида, оскорбление, коварство, предательство;

pātaka *n, m* - причина падения; грех, преступление;

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।

ni-√vart I Ā.- возвращаться, отвернуться, освобождаться, прекращать;

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।

धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मो ऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

abhi-√bhū I P. - одолевать; охватывать; превозмогать; нападать, стеснять, преследовать;

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।

pra-√duṣ IV P. - портиться, ухудшаться, оскверняться;

स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः ॥ ४१ ॥

vārṣṇeya - *patron.* потомок Вришни (Кришна);
saṅkara *m* - смешивание;

सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।

पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

√lup IV P. - беспокоить, нарушать, сбивать, смешивать;
piṇḍa *m* - шарик из муки или риса, приносимая в жертву теням усопших на поминках;

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः ।

उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

ut-√sad I P. - устраняться, уходить, исчезать;

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।

नरके ऽनियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

vāsa *m* - жилье, обитание, дом;

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

vyavasita (p.p. *om* vi-ava-√sā) - решившийся, намеренный;

यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।

apratīkāra - не оказывающий сопротивления;

धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

kṣema - спокойный, обеспеченный; *m* спокойствие, безопасность;

संजय उवाच

एतमुत्तवार्जुनः सङ्ख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

saṅkhyā *n* - борьба;

upastha *m* - лоно, укрытие;

विस्ृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

vi-√sarj VI P. - делать; оказывать кому (+*Loc.*); покидать, отбрасывать, отказываться;
sāra *m, n* - лук;

saṅvignamānasa (saṅvigna-mānasa) - обезумевший;